

operettszerűségét a tragikomikum teszi nem csupán elviselhetővé, hanem vonzóvá is. Hősein úgy nevetünk, hogy közben sajnáljuk is őket, sőt rossz példájuk fokozottabb éberségre ösztönöz bennünket. A *hinterland* azért is érhet el ilyen hatást, mert az író a tettek mögött rejtőző motívumokat sem hagyja homályban. Az olyan önfeláldozó hősiesség, mint amilyen például a Nagy Istváné, nem független a hősnék a mindennapi problematikájától. Munk Artúr persze azt is tudja: sematizmushoz vezetne, ha tendenciózus kicsinyességgel szigorú törvényt emelné a kauzalitást. Összetett látásmódja eredményezte az említett szereplő tragikus alakját és annak illúziótanul ábrázolt sorsát. Stein mellett főleg ennek köszönhető, hogy a regény egyaránt kínál élményt és tanulságot az utóknak.

VAJDA Gábor

KIS ÉJI REGÉNY

Milorad Pavić: *Nove beogradske priče*. Prosveta, Belgrád, 1981.

Milorad Pavić új, *Nove beogradske priče* (Új belgrádi történetek) című 1981-es kötetének kétségtelenül legérdekesebb darabja a *Kis éji regény* című kisregénye.

Elméleti szempontból nézve, a regényformát az író hibátlanul adja: van filozófiai alapja, ami ennek a regényformának, legalábbis századunkban, egyik fő ismertető jegye. Pavić műve nem egy nagyregénynek rövid változata, de nem nevezhető és nem tartható hosszabb elbeszélésnek sem. Arányait mesterre valló módon alakította ki: a hat „belgrádi történet” mellett, ezeknek mintegy a bevezetőjeként, találunk hat „hilandári” történeti elbeszélést, azután a második és a negyedik történetben van egy-egy epikus, a szerb hősi tizedekben elmondott históriák szellemét lehelő prózai betét. Az egyik Karamusztafa fiáról, a másik Jovan Siropulos életéről és haláláról szóló elbeszélés. Nem szimmetrikus tehát a kisregény ebből a szempontból, de mégis arról a belső harmóniáról tanúskodik, amelynek titkát a zene régi mesterei még ismerték, a mai írók azonban már feledni látszanak. Az ilyen módon kapott szövegegységek azután a kompozíció belső szilárdságát, a mű világa egységességét biztosítják, miközben az olvasó szeme előtt egy modern emberi dráma felvonásai peregnek, amelyeket mitologikus-misztikus gondolati anyagból fonnál meg az író. S mert ebben a regényben semmi nincs, ami állandóságról vallana, a fent említettek síkján is változásokat, az egyik szférából a másikba való átmeneteket figyelhetünk meg. Gondoljunk csak a regény első és második részére, különösképpen pedig az elsőre, amelyben a legendás és a fantasztikus találkozik, bár e kettő között különösebben erős határvonalat úgysem lehetne meghúzni. Ha van különbség a legendás és a fan-

tasztikus között, az az eszmei koloritban, valamint a „csodák” megtörténésének a módjában mutatkozik meg. Ezekkel szemben áll a regény többi fejezete, különösképpen pedig azok, amelyeknek eseményei Hilandárban játszódnak. Itt különben a térnek és az időnek a kettősége is megszűnik: az utak — az egyik nulla-kilométere a Sínai-félszigeten van vagy kétezer esztendő távolában, a másiké a mai Belgrádban. Ezek találkoznak azután a Hilandárnál, és ilyen módon eltűnik a különbség múlt és jelen között, s az értelmezőtől függően a kolostor olyan helyvé válik, ahol a múlt örök, illetve, ahol csak örök jelen idő van, mintha megállt volna az idő, s ha történt is valamilyen változás, az olyan, mint a természeti jelenségeké: megfoghatatlan. Ha pedig közelebbről figyeljük ezt a változást, az egyik szférából a másikba való átmenetet ebben a regényben, akkor kritikusként azt mondhatjuk, hogy ezt a művet a fantaszti-kumot kedvelő író kezdte el, de már egy többé-kevésbé misztikus lélek fejezte be. Ő is, mint a főhőse, aki Hilandárba érkezése előtt azt az életet élte, amit a Színai-félsziget magános remetéi éltek, azután pedig a „közösségi szeretetességhez” csatlakozott. Azaz, előbb individualista volt, majd „kollektivista” lett.

Mindez, ha jól látom, nem maradt nyom nélkül sem a művészi megformáláson, sem az írói gondolkodásmódon, sem pedig a regény egészének jellegén.

Abból az egészen személyes veretű megállapításból indulok tehát ki, amely azonban nem csupán az enyém, mert mindenki, aki kedveli Milorad Pavić művészi gondolkodásának a módját, egybehangzóan állítja, hogy a „varázsló” kivételes képességével bír: az élettényekben fel tudja fedezni, ami bennük fantasztiikumként rejtőzik, s ki tudja szabadítani a valóságban és a tényekben elzártan létező fantasztiikumot, anélkül, hogy az élettényeken módosítana, reális kereteit megtörné. A kisregény első és második része tele van ezzel az írói „varázslattal”. Am azután lassan, szinte észrevétlenül, változni kezd az írónak a szöveghez, tehát az élethez való viszonya is. A fantasztiikum egyfajta eszmévé alakul át, ez az eszme pedig (ismét csak fokozatosan) helyet változtat: mintha az életből, leegyszerűsítve, az író „fejébe” költözött volna át. Ami előbb az élet ismérve volt, ilyen módon az író tulajdonába ment át. A főhőst, Atanasije Svilart, Mataruška banjától már ez az írói eszme vezeti, míg Belgrádban és a Mataruška banjához vezető úton élet- és természeti erők uralkodnak felette, s életösztönök hajtják a maguk titokzatosságával és csodálatosságával.

Közben azt is jelezni lehet, hogy *A kis éji regény* több olvasata és interpretációja is elképzelhető. E sorok írója, amikor először olvasta, úgy vélte, hogy a regényben a platonisztikus gondolkodásmód rajza a legjelentősebb, s hogy az emberi gondolkodás és vélmérséklet örök változatlanlásának valamiféle „prousti — Virginia Woolf-i” képét kapja. Később úgy tetszett, hogy a regény egy nem „turgyevi” módon, de az

„apák és fiúk” problematikáját fejtegeti, méghozzá a fény és a sötétség, a nappal és az éjszaka, a háború és a béke, a Kelet és a Nyugat, Platon és Arisztotelész, a keleti kereszténység és az ateizmus, illetve a „hallgatás” és a „csend” koordinátáinak segítségével. Am ugyanakkor úgy tűnt, hogy a regény ilyen gondolati-eszmei változatossága és az allúziók bősége ellenére is az író főhősének ahhoz a megfigyeléséhez tartotta magát, amely szerint „a nagy írók gyűlkös erénye a néhány nagyon lényeges dologról való hallgatás”. Íróink is sokat mondtak, de „elhallgatott” szavai segítségével imaginárius „tisza teret” is teremtett. Mert ez a regény (használjuk a benne található megfogalmazást) inkább a „csendnek”, mint a „hallgatásnak” a köve.

Ha pedig a mű karakteréről kell beszélni, akkor azt „keleti” regénynek lehet tartani. A szöveg patináját a bölcs mondások adják, amelyek keleti módon rejtelmesek és tallányosak. De bizonyos nyelvi fordulatok is ugyanilyen szellemben formálódtak. S nyilván nem csupán az a fontos, hogy ilyen bölcs mondások és különleges nyelvi fordulatok vannak a regényben, hanem az is, hogy azok *milyenek*, mert más, itt nem említett elemekkel együtt jól illeszkednek abba a kabalisztikus-misztikus univerzumba, amely Milorad Pavić műveiben létezik. E regény fontos tényezőiről van itt szó, mert mindegyikük a fantasztikum szolgálatában áll, s hozzájárul a regény „életessége” benyomásának kiváltásához. Utalni lehet itt a számokkal való misztikus játékra az *időélmény* síkjával kapcsolatosan, ebben ugyanis bennfoglaltatik, hogy az „idő” egyszerre természeti jelenség és az események „medre” is. Nem szabad természetesen arról sem megfeledkezniük, hogy az író szerint egyik formája sincs az ember hatalmában, talán ezért takarja az egész regényvilágot egy misztikus fátyol. Lehet, hogy akik ismerik a szerbhorvát nyelv mélyrétegeit, azok számára ismertek az olyan kifejezések e regényben, mint „egy tavaszon, amikor a február a márciustól napokat kölcsönöz”, illetve, hogy „azon a reggelen, amikor a szél esőt evett”, e sorok írója szemében ezek meglepőek, frissek, csodálatosak, egyben mélyen valóságosak is, és a figyelmet egyúttal az élet egy irracionális-mágikus szférájára irányítják. Szinte észrevétlenül érünk hát egy olyan életfensíkra, amelyen a lehető legtermészetesebb, hogy létezik „didergő bor”, és lehetséges a „vizet is kínozni”, de nyilván ezért virulhat Áthosz hegyén a főhős „életének kertje”, ahonnan feléje pollen-viharok indulnak. Milorad Pavić prózáját olvasva elvarázsolt világban mozgunk: a helyek és a tárgyak önmagukat „jelennek”, hogy a hőst és az olvasót meggyőzzék: egy szigorúan determinált világban élünk, amelyben az ember nem ura sorsának. Azután itt van a haj nagy szerepének a kérdése — mágikus hatalmának mintegy a teljében. A haj ugyanis nem csupán a fej ékessége. Milorad Pavić kisregényében az emberi sorsnak hol kötőféke, hol gyeplője.

Ezek és a hozzájuk hasonló elemek biztosítják azután az írói képzelet mozgásszabadságát. S mert a világ, amelyet alkot és rajzol, sorsszerű és

elementáris életerők ellenőrzése alatt áll, az író a maga esztétikai szabadságát a fent említett jellegzetességek segítségével biztosítja és válik az elbeszélő helyzetek „urává”. Ez jellemzi az író elbeszéléseinek javát, ezt találjuk *A kis éji regény* első két részében is, amelyekre hivatkozni lehet, ha azt kell megjelölni, ami benne a legerőteljesebb és a legmeggyőzőbb.

BORI Imre

Megjegyzés: Elhangzott szerbhorvát nyelven az író könyvének az újvidéki Városi Könyvtárban 1982. március 24-én megtartott bemutatóján.

TÉNYEK ÉS KÉPZELET

Dél-amerikai utazás, könyvek útján

Dél-Amerikát nem könnyű megismerni. Sok könyv és számtalan információ forog közkezen, ezek alapján összerakható egy Dél-Amerika-kép. De hogyan lehet ez a kép hiteles? A tények lerombolják a hamis képet, mégsem a tények, hanem a képzelet, az adatokat kiegészítve, teszi teljessé. Az itt bemutatásra kerülő, Dél-Amerikával kapcsolatos alkotásokat e sorok írója nem céltudatosan válogatta meg. Inkább a könyvek közötti ráérős és véletlen válogatás során olvasta el őket. S olvasás közben merült fel a kérdés: tény vagy fikció? Mi segít közelebb bennünket a hiteles kép kialakításához? A válasz előtt nézzük a megtett utat.

Tagadhatatlanul mesteri képet készített valahol az Andokban az amerikai McIntyre. A durvaszemcsés előhívás eredményeképpen a felvétel valamennyit veszített élességéből, de ugyanakkor fokozódik hatása a „romantikus” szemlélőre. A színek eltompulnak, a ködös háttér az egésznek valami álomszerűt kölcsönöz. Rögös országút látható a kép szinte egyharmadán. Az országút porában négy gyermekalak halad egy kutya társágában, háttal a szemlélőnek. Három fiú: a két kisebbik sárga kalapban, az egyik mezítuláb és rövid ponchot visel, a másik, jobbról, kissé lemaradva, világoskék nadrágban és cipőben követi társát. Legelől, a szemlélőtől legtávolabb, a legmagasabb fiú kockás ingben; az ő kalapja barnás. A ponchós fiú bal karját felemelte, mintha a mellette haladó tarka, bozontos fejű kutyát akarná megismogatni. Balra egy kislány igyekszik lépést tartani a fiúkkal. Az ő fején is barna kalap, két rövidke farkocsa kockás ingre hajlik. Ő is mezítuláb van. Céljuk egy keskeny szakadékot összekötő, fából készült primitív híd. A hídon túl az út jobbra kanyarodik, hogy aztán gyorsan eltűnjön a gyéren füves domb mögött. A kép idilliikus,